

Ritva Mitchell & Anna Kanerva 2004. Onko sukupuolella merkitystä, onko toimenpiteillä vaikutusta taiteissa ja kulttuurissa? Sukupuolivaikutusten arviointia taiteen ja kulttuurin toimialalla. Cuporen julkaisuja 2/2004. ISBN 952-5573-01-X (nid.), ISBN 952-5573-02-8 (PDF), ISSN 1795-1739

Taustaa

Cuporen opetusministeriöltä keväällä 2004 saamana toimeksiantona oli laatia selvitys taiteen ja kulttuurin toimialan sukupuolivaikutuksista, tehdä ehdotus edellä mainitun toimialan sukupuolivaikutusten arvioimisesta sekä tehdä ehdotus niistä toimista, joilla opetusministeriö voi toteuttaa sukupuolten välistä tasa-arvoa. Näitä ehdotuksia laatiessaan Cuporen tuli ottaa huomioon sukupuolten tasa-arvoon liittyvät strategiat ja kehittämistoimet kansallisesti ja kansainvälisesti. Selvityksen määräajaksi asetettiin puoli vuotta ajanjaksona 1.3.2004 – 31.8.2004 ja sen toteuttivat Ritva Mitchell ja Anna Kanerva. Selvitys raportoitiin nimellä *Onko sukupuolella merkitystä, onko toimenpiteillä vaikutusta taiteissa ja kulttuurissa? Sukupuolivaikutusten arviointia taiteen ja kulttuurin toimialalla.*

Aineisto ja lähtökohdat

Selvitystyön kuluessa pyrittiin toimeksiannon mukaisesti erittelemään kulttuuripoliittisten ja muiden relevanttien politiikkapäätösten – ja ohjelmien sukupuolivaikutuksia taiteen ja kulttuurin toimialalla sekä esittämään tältä perustalta ehdotuksia jatkotoimenpiteiksi. Sukupuolten tasa-arvon kannalta keskeisimmiksi tavoitteiksi ja ohjelmiksi selvitystyön kuluessa identifioitiin nykyisen hallituksen ohjelman sukupuolten tasa-arvoa koskevat sekä sen vuosien 2004–2007 tasa-arvo-ohjelman luonnoksessa esitetyt tavoitteet sekä hallitusohjelman taide – ja kulttuuripoliittikkaa koskevat toimenpide-esitykset. Kansainvälisen kehikon selvitykselle luovat Euroopan unionin perussopimus, sukupuolten tasa-arvoa koskeva puitestrategia (2001–2005) ja siihen liittyvä vuosittainen toimintaohjelma sekä unionin perustuslakia valmistellessa käydyt keskustelut. Sukupuolten tasa-arvon valtavirtaistamisen ja sen yhtenä välineenä toimivan sukupuolivaikutusten arvioinnin (Suomessa myös *suva, suvaus*) kannalta keskeisimpiä ovat YK:n neljännen naisten maailmankonferenssin (Peking), sen toimintaohjelman ja seurantakonferenssin sekä niistä seuranneen kansainvälisen keskustelun ja ohjelmatyön anti.

Selvityksen lähtökohtana on ollut yleisen sukupuolivaikutusten arviointikehikon soveltaminen taiteen ja kulttuurin toimialaan. Keskeisiä kysymyksiä tällöin ovat olleet A. *Onko keskeisillä taiteen ja kulttuurin toimialan vaikutusalueilla paikannettavissa sukupuolten välisiä eroja?* ja B. *Miten nämä erot ilmenevät yleisimmin naisten ja miesten suhtautumisessa taiteeseen ja kulttuuriin?* Tärkeimpänä metodologisen välineenä selvitystyössä on toiminut Liisa Horellin kehittämä suvaspiraali, jonka kuutena askeleena esitetään 1. Tasa-arvorelevanssin tunnistaminen, 2. Kontekstin analysointi ja arviointi, 3. Tavoitteiden ja ihannetilän määrittely, 4. Valittujen keinojen arviointi, 5. Toteutuksen arviointi sekä 6. Tulosten ja vaikutusten arviointi. Selvityksessä on pyritty paikantamaan taiteen ja kulttuurin toimialalla tasa-arvotilanteen kannalta keskeisiä vaikutusalueita, kuten palkkaus, koulutus ja vaikutusmahdollisuudet sekä pohtimaan millä toimenpiteillä niillä havaittaviin tarpeisiin on voitu (jo toteutuneet toimenpiteet) tai voitaisiin tulevaisuudessa vaikuttaa. Selvitystyössä korostuivat siis suvaspiraalin kahden ensimmäisen vaiheen empiiriset tarkastelut. Sukupuolivaikutuksia voidaan arvioida ennen kaikkea sukupuolen mukaan eriytetyn tilastoinnin avulla.

Sukupuolivaikutusten arviointi taiteen ja kulttuurin toimialalla

Suva -arviointien pohjalta keskeisimpinä vaikutusalueina paikannettiin kulttuurin ja taiteen osalta *osallistuminen* (yhtäläiset mahdollisuudet työelämässä ja uralla etenemisessä), *voimavarojen jakautuminen* (yhtäläiset mahdollisuudet palkkaan, koulutukseen, tietoon ja oman elämän hallintaan), *oikeudet* (oikeus ammatin valintaan, erilaisiin työsuhteisiin ja omaan työvoimaan, henkisten resurssien vapaaseen käyttöön ja tekijänoikeuksiin), *osallisuus* (yhtäläiset mahdollisuudet ammatilliseen organisoitumiseen ja ammattijärjestöissä vaikuttamiseen sekä edustukseen toimialan johtavissa asemissa ja edustuksellisissa elimissä) sekä *normit ja arvot* (tasa-arvoa ylläpitävät tai sen toteutumista ehkäisevät roolit, työnjako ja asenteet).

Yllä mainittuja vaikutusalueita selvityksessä tarkastellaan empiirisen tilasto-osuuden avulla. Tarkasteltavan oleva heterogeeninen toimialojen (taiteenalat, kulttuuripalvelut, kulttuuriteollisuus) ryhmittymä on kuitenkin vaikea rajattavaksi erityisesti juuri tilastollisesta perspektiivistä eivätkä vakiintuneet tilastoluokittelut ja tilinpitokäytännöt yleensä kohdennu taiteen ja kulttuurin kannalta riittävän tarkalle tasolle. Selvityksessä käytetty aineisto onkin ollut varsin karkeaa ja useimmiten vuosia nykytilanteesta jäljessä. Tietoa on myös jouduttu poimimaan hyvin erilaisista lähteistä, mikä vaikeuttaa niiden vertailua ja pidemmän aikavälinen kehityksen seuranta. Selvityksessä esitetyt suositukset koskevatkin monilta osin juuri tilastoinnin kehittämistä sekä jatkoselvitysten ja tutkimusten tarvetta.

Liikkeelle selvityksessä lähdetään toimialojen, ammattien ja kulttuurituotannon eri osa-alueiden tasolta, jonka jälkeen siirrytään tarkastelemaan osallisuuteen, kuten vaikuttamiseen sekä arkielämässä havaittaviin eroihin. Olemassa olevista tilastoaineistoista keskeisimpiä ovat ammatti – ja toimialatilastot minkä lisäksi selvityksessä on pyritty käyttämään muuta tutkimus – ja tilastoaineistoa mahdollisuuksien mukaan. Aikaisempien tutkimusten ja selvitysten perustella on ollut selvää, että myös kulttuurin ja taiteen alalla julkisen sektorin hyvinvointipalvelut ovat naisvaltaistuneet (*horisontaalinen segregatio*) ja toisaalta hyvin koulutettujen ja työelämässä pätevoityneiden naisten uralla etenemisen sekä palkkauskehityksen tieltä löytyy nk. lasikattoja (*vertikaalinen segregatio*).

Empiirisen selvityksen tuloksia

Selvityksen perusteella segregatio tulee kulttuurin osalta esiin erityisesti 1. ammattiin sijoittumisessa ja 2. palkkauksessa. Naisvaltaistuminen oli odotetusti voimakasta julkisten kulttuuripalvelujen alueella kirjasto-, museo- ja arkistotoimissa. Taiteenaloista naisvaltaisia alueita olivat tanssitaide ja taideteollisuus (paitsi teollinen muotoilu), kun taas naisten aliedustus oli selvintä muusikkojen, kapellimestareiden sekä klassisen ja kevyen musiikin säveltäjien ammateissa. Naisten aliedustusta tai feminisoivaa käyttöä voitiin havaita myös elokuvatuotannossa, kirjankustannuksessa ja äänitetuotannossa. Erot palkkauksessa olivat lähes kautta linjan miehiä suosivia ja eräissä ammateissa (esim. teatteri- ja elokuvaohjaajat, muusikot) oli havaittavissa selvästi rajaavia lasikattoja.

Osallisuuden tarkastelussa käy ilmi tasa-arvolain neljännen pykälän vaikuttaneen selvästi naisten poliittisiin ja hallinnollisiin vaikutusasemiin pääsyyn ja ilmeisesti myös välillisesti eräiden etuisuuksien (apurahat, projektirahoitus, palkinnot) saantiin. Tarkastelussa nousi esiin kuitenkin

myös tasa-arvolain rajat. Sen vaikutus ei juuri ulotu julkisen sektorin ulkopuolelle, ts. järjestötoimintaan, yrityssektorille tai laitoksissa vallitseviin sukupuolistaviin käytäntöihin.

Naisten johtaviin asemiin pääsyssä *lasikattoja* paikantui selvityksessä sekä julkiselta sektorilta että kulttuuriteollisuuden piirissä. Nämä ilmenivät naisten ankkuroitumisena vaativiin ja sinällään tärkeisiin, mutta palkkojen ja vaikutusvallan kannalta usein vähäisempiin tehtäviin.

Vapaina taiteilijoina ja kulttuuriteollisuuden piirissä toimiminen olivat alueita, joilla naiset ovat viime vuosina selvästi parantaneet asemiaan ja etenkin kuvataiteissa naiset ovat edenneet harppauksin niin johtajina, portinvartioina kuin menestyvinä taiteilijoinakin. Tämä edistyminen näkyy taideostoissa, äänilevyjen ja kirjojen myynnissä sekä elokuvatuotannossa. Miehet kuitenkin hallitsevat näitä aloja, erityisesti elokuvaa ja musiikkia.

Sukupuolten väliset erot ja niiden muutokset selittyivät selvimmin koulutuksen kautta. Toisaalta koulutus pitää selvityksen mukaan yllä naisvaltaisuutta jo naisvaltaistuneilla alueilla, toisaalta syventää edelleen eroja nais- ja miesvaltaisten erojen välillä. Naiset ovat perinteisesti olleet enemmistöinä myös kulttuurin kulutuksessa ja harrastustoiminnassa. Aineisto osoittaa, että muutosta ei tässä ole tapahtunut: naiset säilyttävät roolinsa kulttuuriin kasvattajina ja taidetta sukupolvilta toisille siirtäjinä.

Suosituksia

Selvityksessä ehdotetaan, että sukupuolivaikutuksia arvioitaisiin suhteessa *rahoitustoimenpiteisiin* (mm. VOS – järjestelmän ja veikkauksen voittovarojen sekä harkinnanvaraisten valtionavustusten jakoperusteiden muutokset, apurahalla työskentelevien sosiaaliturva, taiteen ja taiteilijatuon rahoitus – ja kehittämiss ehdot), *koulutustoimenpiteisiin* (ammattiin hakeutumisen ohjaus, koulutusorganisaatioiden tasa-arvosuunnittelu), *ministeriön ohjelmatyöhön ja ohjelmien jatkokseurantaan* (alueellinen näkökulma, valmisteilla olevat taiteenaloittaiset ohjelmat), *tekijänoikeuksiin ja tietoyhteiskuntakysymyksiin* (sukupuolten mukaan eriytetyn tilastoinnin kehittäminen, informaatioteknologian vaikutukset naisten ja miesten työhön) sekä *kansainväliseen kulttuuriyhteistyöhön* (mm. kulttuurivienti, Venäjä – ohjelma sekä liikkuvuuden kysymykset).

Erityisinä haasteina selvityksessä esiin nousivat naisyrityksyyden ja työpaikka – ja johtajuusilmastojen kysymykset sekä tulosohjauksen odotettujen vaikutusten rakenteelliset esteet. Tarpeellisena nähdään taiteen ja kulttuurin yritystoiminnan sekä uusille yrittäjille lainoja ja tukea antavien ohjelmien suvaaminen sekä tulosohjauksopimusten sukupuolivaikutusten arviointi sen pohjalta, saavuttavatko tulosohjattavat tahot tasa-arvoittavia vaikutuksia, poistavatko ne tasa-arvon esteitä sekä onnistuvatko ne ottamaan käyttöön sukupuolisen syrjinnän mahdollisesti lukitsemia inhimillisiä voimavaroja. Taide – ja kulttuurilaitosten johdon ja työn sukupuolistavista käytännöistä tarvitaan selvityksen mukaan lisää tutkimustietoa.

